

Paweł Płusa

Program, metoda, podręcznik – funkcje i walory w procesie glottodydaktycznym

Zagadnienie stosowania podręczników językowych jest dość ściśle związane z problematyką opracowywania programów nauczania języków obcych i z planowaniem zajęć lekcyjnych. Szczegółowe programowanie ćwiczeń językowych to zazwyczaj seria czynności koniecznych do rozwinięcia programów dla następujących typów zajęć:

- lektoraty w wymiarze 2-8 godzin: kursy ekstensywne lub intensywne;
- tzw. blok ćwiczeń praktycznych na studiach filologicznych trzech – i pięcioletnich oraz na studiach pokolegialnych dwu- i trzyletnich;
- nauka praktyczna języka w trzyletnich kolegiach językowych nauczycielskich i kolegiach języka biznesu;
- nauczanie pozaszkolne: kursy organizowane przez stowarzyszenia i instytucje oświatowe państwowe, prywatne, świeckie lub kościelne.

Formułując zasady układania programów i cele kształcenia językowego, należy, m.in. wziąć pod uwagę czynności wstępne, tj. uzyskanie informacji o uczących się i określenie ich potrzeb językowych.

Przy opracowywaniu programów ogólnych lub autorskich istotną rolę odgrywa wybór podręcznika i selektywne podejście do materiałów pomocniczych. Trzeba tutaj dodać, że ww. programy posiadają następujące zalety: są elastyczne, łatwe do modyfikacji, opracowywane pod kątem ściśle określonych potrzeb językowych i dydaktycznych.

Podstawą efektywnego nauczania języków obcych powinno być staranne zredagowanie programu zakładającego racjonalne wykorzystanie podręcznika i materiałów pomocniczych. Nawet bardzo dobry podręcznik nie powinien być wyłącznym zbiorem treści nauczania-uczenia się. Powtórzmy zatem znaną i oczywistą formułę: nauczyciel języka obcego będący zwolennikiem podejścia pragmatycznego i kierujący się umiarkowanym eklektyzmem nie realizuje ściśle podręcznika, lecz wybrany przez siebie program. Powyższe

stwierdzenie nie ma na celu pomniejszenia roli podręcznika, chodzi o precyzyjne określenie jego funkcji w procesie glottodydaktycznym.

W ostatnim dziesięcioleciu można zaobserwować różne podejścia w stosowaniu podręczników: niektórzy kwestionują ich przydatność wskazując na nowe techniki nauczania-uczenia się związane z wykorzystaniem programów komputerowych w laboratoriach multimedialnych. Wielu lektorów szkół wyższych i nauczycieli języków obcych w szkołach średnich nie korzysta z podręczników i programów laboratoryjno-komputerowych. Posługują się zestawami materiałów dydaktycznych opracowanych i skompletowanych dla określonych jednostek lekcyjno-lektoratowych (np. skrypty obudowane).

Mimo dość pesymistycznych prognoz – zapowiadających rezygnację ze stosowania podręcznika w procesie nauczania, formułowanych w latach 60. i 70., m.in. we francuskich ośrodkach badawczych, np. w B.E.L.C. przez Francisa Debysera – zwyciężyła tendencja współczesna nakazująca stosowanie zróżnicowanych środków dydaktycznych ze zmiennymi technikami nauczania.

Aktualnie termin podręcznik do nauczania-uczenia się języka jest bardzo nieprecyzyjny, szczególnie w odniesieniu do proponowanych aktualnie materiałów. Należy podjąć próbę sprecyzowania powyższego terminu, biorąc pod uwagę zawarte w nim treści i zakładane cele oraz proponowane możliwości adaptacji.

W latach 1950-1970 większość wydawnictw zagranicznych i krajowych polecała uczącym się i nauczającym ten sam podręcznik, tj. jedną „książkę”. Jednak zgodnie z tendencjami lat 80. i 90. podręczniki polskich autorów wyposażane są bądź w tzw. „książkę dla nauczyciela”, bądź w poradnik-przewodnik metodyczny oraz w zestaw kaset magnetofonowych. Możemy uważać za podręcznik tzw. „samouczek”, adresowany zwykle do uczących się samodzielnie, którzy dość często korzystali ze wskazówek nauczycieli, gdyż będąc zdanymi wyłącznie na własne siły w zdobywaniu wiedzy językowej, osiągalni z trudem postępy w procesie indywidualnego uczenia się. Naszym zdaniem książki przedmiotowe i materiały pomocnicze wydawane przez znane firmy wydawnicze nie powinny być nazywane „podręcznikami” przez dydaktyków języków obcych.

Naszym zdaniem termin „méthode” – metoda, umieszczany na okładkach zewnętrznych i na stronnicach tytułowych, jest nieprecyzyjny i mylący. Przychylając się do opinii specjalisty francuskiego H. Besse’a kwestionujemy określanie zbioru materiałów nauczania języka francuskiego wyrazem „méthode” – metoda. Poprawna będzie nazwa „kurs języka z materiałami uzupełniającymi”.

Zwykle ukazujący się na rynku księgarskim komplet materiałów zawiera: podręcznik dla ucznia, zeszyt ćwiczeń, podręcznik-przewodnik dla nauczyciela, kasety magnetofonowe lub wizyjne. Wydawca dołącza również afisze, albumy do kolorowania, itp. Podręcznik dla ucznia i dołączone do niego materiały stanowią pewną całość glottodydaktyczną. Powyższy zbiór powinien wypełniać wiele funkcji w procesie lekcyjnym oraz podczas pracy własnej uczącego się. Będą to przede wszystkim funkcje podstawowe, umożliwiające nabywanie kompetencji lingwistycznej i komunikatywnej oraz funkcje pomocnicze i uzupełniające, gwarantujące zdobywanie kompetencji społeczno-kulturowej. Zapewne wymagania formułowane przez nauczających pod adresem autorów i wydawnictw, wyrażone słowem „nowoczesny” miały na celu zapewnienie sobie dostępu do podręczników dobrych, skutecznych i tanich. Zdaniem nauczycieli, a więc według opinii praktyków, najbardziej skuteczną weryfikacją przekonywającą o przydatności stosowanych materiałów glottodydaktycznych jest dobrze zaplanowany i właściwie zrealizowany proces glottodydaktyczny. Opracowane przez dydaktyków siatki ewaluacyjne ułatwiające ocenę i analizę nowych podręczników i materiałów są rzadko wykorzystywane przez nauczycieli. Przeważnie ma to miejsce podczas odbywania staży metodycznych. Interesującą propozycją w tym zakresie może być tzw. „suplement”, a więc broszura towarzysząca książce wydanej przez H. Komorowską. Jest to zbiór zadań, do rozwiązania, skupionych wokół głównego zalecenia, tj. dokonania ewaluacji, umożliwiający powolne, ale dokładne poznanie walorów danego podręcznika.

Naszym zdaniem ww. techniki oceniania przydatności i skuteczności podręczników powinny być wykorzystane zarówno przez początkujących nauczycieli jak i doświadczonych lektorów: Początkujący nauczyciel języka obcego lub nauczyciel z kilkuletnią zaledwie praktyką może sięgnąć do „kompedium” wiedzy metodycznej, będącym zbiorem opisów, informacji, wskazówek i zaleceń odnoszących się do nowości wydawniczych z zakresu dydaktyki języków obcych. Mamy tutaj na myśli podręcznik z serii „Bibliothèque du Romanisant”.

Nauczający danego języka może sobie wyrobić pewien pogląd odnośnie do kursu, więc obudowanego podręcznika, na podstawie przestudiowania „książki dla nauczyciela” stanowiącej integralną część tzw. „zestawu dydaktycznego” (*ensemble pédagogique*), czyli materiałów towarzyszących, uzupełniających „książkę ucznia”.

Omawiając zagadnienia związane z teorią i praktyką współczesnych podręczników do nauczania-uczenia się języków nowożytnych, europejskich, moglibyśmy zaproponować różne podziały bądź klasyfikacje powyższych materiałów glottodydaktycznych. Poszczególne rodzaje tych środków dydaktycznych odnosiłyby się do: wieku uczących się, ich poziomu językowego i intelektualnego; związane byłyby z celami nauczania-uczenia się,

z zawartymi treściami leksykalnymi, gramatycznymi, kulturowymi. Powyższe podziały, biorące pod uwagę wyposażenie dodatkowe: audialne, wizualne oraz inne, powinny uwzględniać zalecane lub planowane techniki lekcyjne. Mając na uwadze szybki i znaczący postęp w zakresie wydawniczym, jesteśmy przekonani, że nawet bardzo szczegółowe i staranne klasyfikacje nie wytrzymałyby próby czasu; zrezygnujemy więc z tabelarycznego porządkowania.

Zwróćmy uwagę na szereg materiałów-podręczników rozpowszechnianych przez oficyny wydawnicze w ramach serii: „techniki lekcyjne”. Są to książki adresowane do nauczających. Jednak autorzy tych materiałów pomocniczych zakładają aktywny udział uczących się w wyborze poszczególnych ćwiczeń, w organizacji, programowaniu i realizacji procesu lekcyjnego.

Jest to zgodne z sugestiami i zaleceniami autorów podejścia komunikatywnego. Ich zdaniem nauczający stają się partnerami interakcji językowych, a uczący się występują z inicjatywą modyfikowania, intensyfikowania, a zwłaszcza negocjowania, m.in. sposobów uczenia się zindywidualizowanego. Podręczniki z obudową opracowane dla dorosłych uczących się języka na kursach i lektoratach intensywnych zawierają wiele elementów założeń tzw. świadomego uczenia się kodu językowego. W zależności od stopnia zaawansowania kształcenia lingwistycznego obserwujemy wzrastającą ilość ćwiczeń refleksyjnych, pisemnych. Bardzo często materiał gramatyczny podawany jest w sposób opisowy, eksplikatywny. Należy jednak podkreślić, że podstawowe i najważniejsze cele kształcenia językowego wyznaczające autorom współczesnych podręczników do nauki języków obcych odpowiedni dobór treści, formę, kompozycję poszczególnych jednostek dydaktycznych związane są przede wszystkim z zasadami podejścia komunikatywnego.

W podejściu tym nacisk położony jest na sam proces uczenia i komunikowania. Nauczający ma być „modelem”, organizatorem, doradcą, uczestnikiem komunikacji. Zadania nauczającego, formułowane dość często w broszurach prezentujących dany kurs podręcznikowy lub we wstępie umieszczanym na początku książki dla ucznia, są następujące:

- rozwijanie i wzmacnianie u uczącego się postawy aktywnej wobec procesu uczenia się i skłanianie do posługiwania się językiem obcym;
- tworzenie otoczenia językowego wzbogaconego i urozmaiconego tak, aby uczący się mógł budować własne hipotezy o używaniu języka obcego;
- organizowanie uczenia się biorąc pod uwagę wiek, zainteresowania i własne potrzeby językowe.

W procesie nauczania należy stosować dokumenty autentyczne. Ich wybór powinien być dostosowany do potrzeb i zainteresowań językowych uczących

się. Prawie wszystkie zasady podejścia komunikatywnego wymienione powyżej są uwzględniane w programowaniu i opracowywaniu aktualnych kursów językowych przez zespoły specjalistów współpracujących ze znanymi firmami wydawniczymi.

Nowoczesna technika ewaluacji metodologicznej i dydaktycznej upoważnia nas do stwierdzenia, że współczesne podręczniki i ich obudowa do nauczania języków, wydane za granicą, spełniają w sposób efektywny wiele funkcji w procesie nauczania-uczenia się danego języka.

Poza wyżej wymienionymi należy dodatkowo wymienić funkcje poznawcze i kształcące, umożliwiające nabywanie i doskonalenie umiejętności nauczycielskich. Stwierdzenie to może być poparte rezultatami prac badawczych i ewaluacyjnych, uzyskanymi podczas zajęć seminarium dyplomowego. Uczestnicy ww. seminarium pod kierunkiem prowadzącego przygotowali prace dyplomowe związane z dydaktyką języka francuskiego w ramach przedmiotu „metodyka”, który jest realizowany w ciągu 5-6 semestrów w Nauczycielskim Kolegium Języka Francuskiego. Zaproponowano uczestnikom seminarium 5 głównych zbiorów tematycznych:

- klasyfikacja i ewaluacja ćwiczeń ustnych,
- klasyfikacja i ewaluacja ćwiczeń pisemnych,
- wybór ćwiczeń gramatycznych eksplicytnych; ich analiza i ocena,
- wybór ćwiczeń gramatycznych implicytnych; ich analiza i ocena,
- klasyfikacje elementów cywilizacyjnych i kulturowych we wskazanych kursach językowych, tj. podręcznikach.

Zaakceptowano również kilka innych możliwości tematycznych zgłoszonych przez słuchaczy seminarium.

Głównym celem dydaktycznym seminarium, które funkcjonowało jako laboratorium badawczo-ewaluacyjne było poddanie analizie i uporządkowanie, a następnie klasyfikowanie treści językowych oraz kulturowych. Zatem chodziło o opis i ocenę przydatności glottodydaktycznej wielu serii podręczników z ich pełną obudową. Uważamy, że tego rodzaju technika prowadzenia zajęć seminaryjnych zawiera wiele walorów samokształceniowych. Ocenione pozytywnie prace dyplomowe są obecnie bardzo dobrym materiałem szkoleniowym do ćwiczeń w ramach warsztatów z metodyki. Odpowiednio opracowana siatka ewaluacji metodologicznej uwzględniała następujące elementy poddane ocenie punktowej (od 25 do 50):

- wybór tematu i jego przedstawienie (sformułowanie głównego problemu we wstępie);
- strukturę i opis, tj. budowę i treść;

- argumentowanie i bilans;
- poprawność stosowania terminów języka dydaktyki;
- wnioskowanie;
- raport z praktyki;
- listę bibliograficzną;
- aneksy;
- estetykę wyglądu i szatę graficzną, staranność;
- walory językowe i dydaktyczne (skala ocen od 0 do 5)

Powyższa technika ewaluacji metodologicznej i dydaktycznej upoważnia nas stwierdzenia, że nowoczesne podręczniki (i ich obudowa) do nauczania języka francuskiego, wydane za granicą, spełniają w sposób efektywny wiele funkcji w procesie nauczania-uczenia się tego języka.

Naszym zdaniem poddane wielokrotnej ewaluacji ww. narzędzia nowoczesnej dydaktyki języków obcych warunkują prawidłowy przebieg akwizycji języka.

Bibliografia

Capello G., 1994, *Espaces 1*, Hachette, Paris.

Germain C., 1993, *Evolution de l'enseignement des langues: 5000 ans d'histoire*, CLE International, Paris.

Komorowska H., 1993, *Podstawy metodyki nauczania języków obcych*, EDE Poland, Warszawa.

Krzemińska W., Kwolek J., *Planifier ses cours de français*, Kraków.

Streszczenie

Uważa się, że w zależności od typu zajęć językowych skorelowanych z realizacją programu nauczania należy dokonywać wyboru podręcznika i dodatkowych materiałów. Artykuł jest naukową próbą określenia funkcji podręcznika w procesie glottodydaktycznym.

Zwraca się uwagę na właściwe posługiwanie się terminem „podręcznik”, który obecnie wyposażony jest w zespół pomocniczych środków dydaktycznych. Wskazuje się na efektywne i nowoczesne sposoby ewaluacji podręczników i ich obudowy dydaktycznej.

Wiele czynności badawczych wykonanych w ramach warsztatów metodycznych potwierdza wysokie walory współczesnych podręczników do nauczania-uczenia się języków obcych.